Quaderns Rafael Benet

39

2021

Homenatge a Simó Busom

1 Tres llibres de bibliòfil:
Obres poc conegudes de Simó Busom
Josep M. Cadena

7 Busom i Serra Llimona
Francesc Fontbona

10 Sensació i pensament.
Simó Busom: Pintor i president de la Fundació Rafael Benet
Àlex Susanna

* * *

12 Rafael Benet: el pinzell, la ploma, l'home
Xavier Soler Àvila

19 Hermen Anglada-Camarasa
Francesc Fontbona

FUNDACIÓ RAFAEL BENET

Rafael Benet: el pinzell, la ploma, l'home
Notes a l'entorn d'un fons i una exposició

Si Rafael Benet ha estat el protagonista aquest complicat any d'una exposició institucional, bé ens en podem congratular; si a més s'ha pogut celebrar una enriquidora taula rodona a l'entorn de la mateixa com la que va tenir lloc el 7 d'octubre proppassat, i que el nombre de visites a la mostra ha estat notable, podem sentir-nos força satisfets; una exposició amb vocació de tast, sabent que la seva obra és colossal i d'una transcendència troncal per a la cultura catalana, i sabent també que potser mai serà suficient l'enorme deute que, com a societat, hem de saldar amb un intel·lectual i artista tan influent com Benet, una de les ments més preclares que varen sorgir a la Catalunya de principis del segle XX que va treballar des de tots els camps de les arts, especialment des de la seva tribuna crítica a *La Veu de Catalunya* entre 1912 i 1936, i un pintor, en definitiva, fidel a si mateix i a les idees que, sobre la pintura mateixa, projectava i difonia també amb la seva ploma.

A l'entorn de l'origen de l'exposició: relat d'una col·laboració entre la Biblioteca de Catalunya i la Fundació Rafael Benet

El compromís de fer aquesta exposició neix amb l'acord de donació celebrat l'any 2019 entre la BC i Rosa Benet, de bona part de la correspondència del seu avi,[1] val a dir que ben assessorada per Francesc Fontbona i Jacint Berenguer, president i secretari de la Fundació Rafael Benet respectivament, bon coneixedor l'un de la resta de fons documentals custodiats a la BC i ambdós de la importància de cedir aquest fons a la biblioteca nacional.

En estreta col·laboració entre ambdues entitats, la fundació, com a vetlla i difusora del llegat de Benet, i la BC, ara ja custòdia de bona part del seu arxiu personal, varen començar les reunions de comissariat a principis d'estiu d'aquest 2021.[2] Des del primer moment es va convidar a la fundació a les reunions de treball de comissariat, a la primera de les quals hi assistiren Francesc Fontbona i Rosa Benet –qui també va assistir a unes quantes més–, i que ens van ajudar tant a traçar les línies bàsiques, com a identificar retrats fotogràfics, o a validar la tria de les peces i els textos del tríptic (junt amb Jacint Berenguer). A més, van tenir la generosa pensada –que ens va sobtar agradosament als comissaris–, de la cessió de pintures de Benet per a completar la mostra. Així, Jacint Berenguer i Rosa Benet portarien tres olis de les seves col·leccions particulars, amb la qual cosa ja es traçava el mapa d'una exposició molt més rodona i que feia honor al protagonista.

Si bé la idea inicial era exposar material del donatiu, aviat ens vàrem adonar que, a més de les pintures, calia complementar-lo amb l'obra publicada de Benet,

Rafael Benet. *El Canigó des de Sant Feliu d'Avall.*
Oli sobre tela adherida a cartró. 1974 (cat. 74.0.07).

de la qual la BC n'és dipositària de gairebé tota,[3] permetent d'oferir una panoràmica tant de l'artigrafia benetiana,[4] d'una selecció hemerogràfica i gràfica, al costat de continguts del donatiu i les ja esmentades pintures. Tanmateix, es va considerar important d'incloure peces d'altres fons de la biblioteca on l'empremta de Benet era ben visible, com algunes cartes de fons manuscrits com els de Gasch, Hugué i Edicions Rosa Vera/Jaume Pla.

L'organització del material en sis àmbits –ja marcats per les vitrines disponibles– va limitar el discurs més desitjat, ja que es va haver d'encapsular els diversos vessants de Benet com a pintor, crític, historiador, junt amb altres com les de promotor de les arts, docent, teòric i acadèmic, etc., afegint-los a aquelles. Amb la tria, però, vàrem aconseguir d'oferir, alhora, dues lectures: una de temàtica, ja apuntada, i una de cronològica, no allunyades de les ja canòniques o fixades per la crítica i historiografia de l'art recent.

Des del comissariat també vàrem considerar adient fer un modest homenatge a l'anterior president de la fundació, Simó Busom, traspassat el 25 de novembre de 2020, tot exposant la litografia que va realitzar per a la carpeta d'homenatge a Benet en el desè aniversari de la seva mort.[5]

Rafael Benet: sempre la pintura

Si bé en un principi acordàrem d'incloure tres pintures de petit format a les reduïdes vitrines, des del comissariat vàrem trobar una d'addicional on poder exposar en condicions un quart oli, el qual ens va facilitar Rosa Benet.

Les quatre pintures cedides són petits formats representatius d'un ample arc cronològic. A la primera, un estudi intitulat *Dues figures nues* (1931) hi podem observar els aires d'un F. d'A. Galí, de qui com sabem fou deixeble a la seva acadèmia, on Benet fa un ús simbòlic del color vermell per a emfatitzar una escena de desdibuixada sensualitat. La segona és *Mar Brava* (1948), que s'erigeix

en una esplèndida i lluminosa postal impressionista de Tossa. Una tercera titulada *El pla d'Andorra la Vella* (1956), on Benet elimina el cel de la composició –però no l'ignora– amb l'ús d'un dels seus característics punts de vista picats, i finalment *El Canigó des de Sant Feliu d'Avall* (1974), un oli on l'aparent immediatesa d'execució amaga interessants matisos com el dels cims nevats confonent-se amb el cel i contrastant amb el cromatisme intens de la teulada i el fullatge, configurat aquest a base de grans taques.

Dues figures, tres paisatges, quatre olis; com petites finestres obertes, impressions, notes de color, esbossos acabats potser, tots ells referenciats al catàleg de la seva obra pictòrica.[6] Pintures fetes a llocs ben coneguts per Benet on arriba a l'ànima que la llum revela, com de vegades ens sacseja la consciència des dels seus articles o monografies, i ho fa amb un ús particular dels colors, saturats amb contenció, transmetent tensió entre allò real i allò copsat en el moment d'incisió lumínica donat.[7] Amb tot, el fet d'haver pogut exposar-les ha estat un fet inusual a les exposicions d'aquest format a la BC, per la qual cosa ens en ben podem felicitar.

Benet: de crític a historiador de l'art

Per a il·lustrar el vessant de crític d'art de Benet vàrem triar reproduccions de *La Veu, D'Ací d'Allà* i de la revista *Art*, aquesta darrera agrupada amb el material de Tossa, així com dues cartes del fons escrites per Benet (potser esborranys o mai enviades) a Artigas (1919) i a Folch i Torres (1928). Aquest era un dels punts troncals de l'exposició, car Benet tingué un gran pes específic en la crítica d'art a Catalunya equiparable al de Raimon Casellas, de qui també la BC custòdia el seu fons manuscrit.[8] En tot cas, el fet que el Fons Casellas també sigui a la BC hauria d'obrir portes o suscitar la investigació a l'entorn de la genealogia i abast de la crítica d'art catalana d'aquells anys.

Benet arribaria a ser molt influent i participatiu per aquells anys, no només com a pintor i crític d'art de *La Veu* i altres publicacions, sinó com a promotor i gestor en el món de les arts i l'edició o com a membre actiu de diverses associacions com el Cercle Artístic de Sant Lluc. Era important constatar a la mostra com Benet va traçar un dels episodis més interessants de l'art català del segle XX. Així vàrem concebre un àmbit dedicat a Tossa, des d'on Benet va establir lligams amb artistes d'arreu, sobretot entre 1928 i 1936, des d'on assolí fites que ja coneixem, com la creació d'un museu amb vocació internacional. La correspondència tossenca té una notable presència en el Fons Benet, i també en les fotografies, de les quals en vàrem triar dues, en una de les quals podem veure Pere Créixams i Benet rostint uns pollastres al voltant de l'ermita de Sant Benet (1933) i que serví per a il·lustrar el ja mític article per a la revista *Art*, 'Tossa: Babel de les Arts' (1934), també exposat aquí. De Créixams també s'hi mostra una de les quaranta cartes que li adreçà a Benet, així com dues postals i una carta de Georges Kars, a més d'alguna fotografia familiar.

Fotografia familiar de Rafael Benet als carrers de Tossa (ca. 1935) (Biblioteca de Catalunya. Fons R. Benet)

Fotografia de Joan G. Artigas i R. Benet, probablement a l'acte pel centenari del naixement de Manolo Hugué a Caldes de Montbuí (1972) (Biblioteca de Catalunya. Unitat Gràfica / Fons Hugué)

Tot i decaure la seva influència com a crític després de la guerra civil –sense deixar però de publicar esporàdicament a la premsa–, això no li impedí de seguir amb determinació la seva tasca, en un període ja de maduresa intel·lectual que es traduirà en la publicació del gruix de les seves grans monografies i obres de síntesi. La seva primera gran monografia com a historiador de l'art, i que no podíem obviar, fou consagrada a Joaquim Vayreda (1922), a la qual seguiren per aquells anys previs a la guerra altres més modestes com les de Badrinas, Rebull o Rafael Llimona. A partir dels anys quaranta és quan sorgeix el gran historiador de l'art que va arribar a ser, i a la mostra s'ha pretès exposar tant el Benet dels treballs de síntesi com el de les monografies d'artistes, des de la de Nogués, la d'Hugué, passant per obres com *El futurismo comparado* o *Historia de la pintura moderna* en 2 v.

Altres vindrien a prendre-li el 'relleu' com a crític influent; ara bé, segons es desprèn de les corresponsalies de les cartes a Benet, segueix relacionant-se cordialment amb molts dels crítics, historiadors, gestors culturals i intel·lectuals 'afins' o 'conformes' amb la conjuntura política del règim, com Carlos Arean o Luis Monreal, la qual cosa hauria de posar en dubte o bé qüestionar interpretacions reduccionistes a l'entorn de la seva suposada intranscendència al llarg de la postguerra i la dictadura. Benet hi era.

El donatiu ha permès també exposar una còpia d'*El ritme universal*, publicació del seu discurs d'ingrés a la Reial Acadèmia Catalana de Belles Arts de Sant Jordi (RACBASJ) l'any 1969, i una fotografia de l'acte de lectura del mateix en una sala d'actes plena a vessar. Amb aquesta obra Benet aixecà una teoria de l'art monumental en el seu abast i de la qual ens en va donar molt bona interpretació Jaume Carbonell des d'aquests mateixos *Quaderns*.[9]

L'encaix d'un gran tresor documental entre alguns fons manuscrits de la BC: les cartes rebudes per Benet (1908-1979)

El cor del Fons Benet consta de les cartes que li foren enviades entre 1908 i 1979. Hi podem trobar corresponsals com Armengol, Domingo, Durancamps, Folch i Torres, Dalí, els Kars, Monjo, Maseras, Ràfols, Riba, Sunyer, Metzinger, Torres-Garcia, Ràfols-Casamada,[10] entre molts d'altres, gairebé tota la nòmina d'artistes, escriptors, crítics d'art i historiadors catalans en actiu a la seva època, sense interrupció cronològica o quantitativa notable entre aquell llarg interval. Hem de fer esment especial a la correspondència entre pare i fill; moltes de les cartes són de Jordi Benet, amb qui col·laborà diverses vegades en treballs com la ja esmentada *Història de la pintura moderna* en 2 v., o a les Edicions de la Rosa Vera, entre d'altres.

La tria per a l'exposició era difícil, però s'optà per destacar algunes relacions alhora d'amistat i professionals de Benet amb, per exemple, Josep Llorens Artigas, també crític d'art alhora que gran tractadista de la ceràmica i ceramista reputat, i un dels corresponsals més actiu del fons, o la que l'uní amb Créixams, prototip d'artista de formes desbocades i colorisme exuberant, hereu de la tradició en representar el món dels gitanos ja encetada per Nonell i Vallmitjana,[11] un home amb una empenta vital fora de lloc que forma part del grup d'artistes que, com Benet, quedaren orfes de l'oficialitat noucentista, però que foren aplegats al llibre de Joan Merli com a artistes de la Generalitat prèvia a la guerra civil, tal com ens va recordar Francesc Fontbona a la taula rodona del 7 d'octubre.[12]

Tot i que del seu admirat Manolo Hugué no hi ha res al Fons Benet –potser no era un home massa epistolar–, una de les fotografies del Fons Hugué ens han servit com a complement. En ella podem veure a Joan Gardy Artigas i a Benet, probablement a Caldes de Montbui l'any 1972 a l'acte d'homenatge a l'escultor pel centenari del seu naixement. Una carta de Benet a Gasch de 1926 i un dels cinc gravats que Benet va fer per a les Edicions de la Rosa Vera de Jaume Pla, serien exemples exposats de com es vincula aquest donatiu als fons ja existents a la BC.

En tot cas, és en relació amb alguns d'aquests fons manuscrits de la BC on l'encaix del donatiu es manifesta en tota la seva potència, on l'encreuament de corresponsalies que es pot resseguir ha de contribuir a ampliar tant el coneixement de Benet com el de la història de l'art català; un tresor documental en el qual aprofundir i que ara estarà a l'abast dels investigadors.

Els manuscrits de puny i lletra de Benet, fotografies i petits impresos

A l'inventari del fons i sota l'epígraf de 'cartes i esborranys enviades per Benet' trobem cartes seves, potser esborranys o no enviades, a no ser que d'alguna manera les hagués pogut recuperar (1916-1970 i s.d.), cartes entre tercers i grups temàtics com el de l'homenatge que rebé a Terrassa en el seu 70è aniversari, el del

nomenament com a acadèmic de número de la RACBASJ (1965), el de l'ingrés (1969), i un grapat de cartes familiars. I descrita a l'inventari com a 'documentació personal' hi ha esborranys del seu puny i lletra sobre temes diversos com 'Solució a la vaga del ferrocarril de Palamós' o 'L'afer de la meva càtedra', fragments de poemes com 'Sonet del dolor', probablement alguns d'ells inèdits, i el document més antic del fons: un contracte entre Bonaventura Benet i Andreu Benet datat a Terrassa el 1849.

Fou considerat adient d'exposar també algunes de les vint-i-set fotografies del fons relatives a la seva activitat professional, com la de Benet amb Manuel Humbert a Andorra la Vella (ca. 1954) o una altra d'ell al seu estudi, a més de les dues de familiars a Tossa ja esmentades. Al fons s'hi poden trobar altres fotografies, com una d'estudi on un Benet de poc més de deu anys posa al costat, probablement, de la seva germana, o d'altres de més recents de trobades familiars o passejades per Andorra i altres contrades. Tanmateix, Rosa Benet ens va cedir amablement una fotografia de l'avi que ens serví per al disseny del cartell.

Completen el fons petits impresos com una trentena de targetes de visita, i una vintena de catàlegs d'exposicions i fullets. Un aspecte poc o gens tractat de la producció de Benet, i que s'ha inclòs a la mostra, és la seva presència als catàlegs de mà d'exposicions. La BC, en aquest sentit, conté aproximadament una desena dels d'exposicions de Benet -sense comptar les col·lectives on hi participà-, i ben bé una quinzena on va escriure textos de presentació, un dels quals ha estat el leitmotiv del text principal del plafó i del tríptic de l'exposició.[13] Es va considerar oportú, doncs, d'exposar-ne alguns d'ells, com els de dues mostres seves a les galeries Syra (1942 i 1960) i una a Argos (1944), així com altres que ja tenen consideració bibliogràfica, com el fullet de l'exposició d'homenatge a Benet del *Grup Nonell* (1969) i que va entrar amb el donatiu.

Capvespre d'una exposició per al record

Escric aquestes darreres línies dos dies abans de clausurar l'exposició i crec que parlo en nom dels tres comissaris de la mostra, per a expressar que ha estat un honor haver participat en la seva confecció. Tanmateix, els qui volem entendre i aprofundir en el llegat de Benet, els qui valorem i estimem la seva obra, no ens queda altra que seguir mantenint la flama encesa, publicant estudis, fent exposicions, predicant a conferències, etc., per a revertir l'oblit en què roman un historiador, crític i pintor bàsic per a la història de l'art català. Amb tot, la BC pot sentir-se orgullosa de preservar aquest gran tresor documental, ja de tots, i expressa la seva gratitud tant a Rosa Benet com a donant, com a la Fundació Rafael Benet i a tots els seus membres i col·laboradors, guardians i difusors del seu immens llegat.

Xavier Soler Àvila

1. A l'acte de formalització del donatiu que es va fer efectiu el 13 de novembre de 2019, la directora de la BC, Eugènia Serra, va agrair a Rosa Benet aquesta important cessió patrimonial i, tot seguit, es va realitzar una taula rodona per a celebrar el XXX aniversari de la fundació, la qual ha estat transcrita i publicada al darrer *Quadern* núm. 38 de 2020, i on varen intervenir Jacint Berenguer, Francesc Fontbona, Susanna Portell, Lluís Boada, Àlex Susanna i Josep Maria Cadena.
2. El comissariat de l'exposició, a instàncies de les unitats adients de la BC, estigué format per Lourdes Martín de la Secció de Manuscrits, i per M. Mercè Riera i un servidor, ambdós de la Unitat Gràfica.
3. Cal agrair a la fundació que també fes donatiu extraordinari a la BC de diverses obres publicades recentment sobre Benet i que, per una raó o altra, mancaven a la BC, com el catàleg de la seva pintura i algun número dels *Quaderns*.
4. FONTBONA, Francesc i MIRALLES, Francesc, "L'obra artigràfica de Benet", dins BENET, Rafael. *Joaquim Vayreda*, Barcelona, 1975; seguint la terminologia que empraren en el primer treball publicat sobre l'obra escrita en format llibre de Benet i inclòs a la segona edició del llibre sobre Joaquim Vayreda de Rafael Benet.
5. *17 litografies a Rafael Benet*, Barcelona, Miquel Albert, 1988. Carpeta d'homenatge a Benet amb disset litografies originals de: Amat, Busom, Capdevila, Carbonell, Cazals, Curós, Duran, Garcia Llort, Gastó, Girona, Martí, Mundó, Pagans, Ràfols Casamada, Roca-Sastre, Serra Llimona i Villà. Benet tenia un cercle d'incondicionals i admiradors que es concentrava en un grup d'artistes relacionats amb la figuració hereva del postimpressionisme que perviurà al llarg del segle XX, com els coneguts com a 'pintors de la Parés', els quals conformarien el nucli dur dels disset artistes presents a la iniciativa.
6. SUÀREZ, Alícia, *Rafael Benet. Catàleg revisat i actualitzat de l'obra pictòrica*, Barcelona, Fundació Rafael Benet, 2004.
7. De la mateixa manera que la seva pintura no és en extrem poètica, tampoc pretén expressar una realitat pristina, ans al contrari; sobretot per l'ús que fa del color, és una pintura ancorada en la tradició finisecular impressionista francesa, però tamisada per les noves tendències del post-impressionisme i de Cézanne, i amb la incorporació de novetats cromàtiques tant pròpies, com del fauvisme més atenuat d'algunes de les obres de Manguin o de Marquet.
8. Benet començaria a publicar esporàdicament a *La Veu de Catalunya* el 1912. Com a crític d'art entroncaria més amb Casellas –qui després de deixar *La Vanguardia* va entrar precisament a *La Veu* el 1899 i on treballà fins al 1910, any de la seva mort– que no pas amb coetanis noucentistes com Feliu Elias, enllaçant amb una manera de fer crítica d'art més oberta als corrents internacionals, no pas subjecte a preceptes o regles en clau d'afirmació nacional com les que es van promoure des de la Mancomunitat per a les arts plàstiques, tot i que a algunes de les primeres obres de figura de Benet podem detectar part del gust i l'estètica noucentistes.
9. CARBONELL, Jaume, "A l'entorn del Ritme Universal", *Quaderns Rafael Benet*, núm. 12, juny de 2004).
10. Cal esmentar també que a la BC hi ha el fons Ràfols-Casamada i Maria Girona, neboda de Benet, i que ja va tenir la seva corresponent exposició fa uns anys també a l'*Espai Zero*.
11. BENET, Jordi, *De lluny i de prop. Vivències i miratges 'un perifèric*, Barcelona, Quaderns Crema, 2004, p. 80-83; on Jordi Benet relata la seva arribada a París l'any 1950 i de com el rep el seu amfitrió Créixams, de qui fa una descripció literària breu però colpidora: la del català ja afrancesat, amb tics lingüístics híbrids i amb una personalitat expansiva com poques.
12. MERLI, Joan, *33 pintors catalans*, Barcelona, Comissariat de Propaganda de la Generalitat de Catalunya, 1937; on podem comprovar el caràcter heteròclit de les propostes dels 33, on inclús trobem un artista com Joan Junyer.
13. *Catàleg exposició Jaume Canyameres*. Galeries Syra (1952); impresos com aquest on Benet va escriure formarien part del que hom pot anomenar 'artigrafia menor', és a dir, textos publicats en formats per sota de l'opuscle (targetes, díptics, tríptics...), però no per això menys importants com a font per a la història de l'art.